
KİTAP DEĞERLENDİRMESİ

Hasan MAÇİN*

Kitâbu'n-Nâsîh ve'l-Mensûh fî Kitâbillâhi Teâlâ

(كتاب الناسخ والمنسوخ في كتاب الله تعالى)

Müellif: Katâde bin Diâme es-Sedûsî (ö.117 h.)

Eserin Muhakkiki: Dr. Hâtim Salih ed-Dâmin'dir.

Yayın yeri ve zamanı: Müessesetü'r-Risâle, İkinci Baskı, Beyrut, 1985

Müellif

Künyesi: Ebu'l-Hattâb Katâde bin Diâme bin Katâde bin Azîz es-Sedûsî el-Basrî'dir.¹

Hicri 60 yılında bedevi bir ailede âmâ olarak dünyaya geldi. Büyüyünce ilim tahsil etmeye başladı ve zamanının hafızlarından oldu.² Said bin el-Müseyyeb ve Hasan-ı Basrî'nin derslerine devam etti.³ Said bin el-Müseyyeb ve Hasan-ı Basrî'nin yanı sıra, Enes bin Malik, Ebu Said el-Hudrî, İbn-i Sirîn, Atâ bin Ebi Rebâh ve İkrime'den rivayette bulundu.⁴

Eyyûb es-Suhtiyânî Ma'mer bin Abdirrazzâk, Hemmâm bin Yahya, Said bin Ebi Arûbe, Ebân b. Yezîd, el Evzâî, Ebû Hanîfe ve başkaları da kendisinden rivayette bulunmuşlardır.⁵

Katâde'nin güçlü bir hafızaya sahip olduğu birçok âlim tarafından kabul edilmektedir. Hadiste güvenilir, sika ve hüccet kabul edilmiştir.⁶ Soy bilimini, Arapçayı, dili ve Arap tarihini iyi bilirdi. Kendisi, hafızasının kuvvetli oluşunu şöyle

* Yrd. Doç. Dr., Adıyaman Üniversitesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, İslam Hukuku Anabilim Dalı, Öğretim Üyesi, e-posta: gegeri@gmail.com

1 İbn Kuteybe, Ebu Muhammed ed-Dineverî, (Thk. Servet Akâşe) *El-Meârif*, el-Heyetu'l-Misriyye, Kahire, 1992, 462; el-Bustî, Muhammed bin Hibbân, (Marzuk Ali İbrahim), *Meşâhîr-u Ulemâi'l-Emsâr*, Dâru'l-Vefâ, Mansûre, 1991, 96.

2 el-Bustî, 96.

3 Es-Sem'ânî, Abdülkerim b. Muhammed, (Thk. Abdurrahman b. Yahya el-Muallimî ve dgr.), *el-Ensâb*, Meclis-u Dâireti'l-Meârifî'l-Osmâniyye, Haydarabat, 1962, 103.

4 İbn Hacer, el-Askalânî, *Tehzîbu'l-Tehzîb*, Matbaatu Dâirati'l-Meârif en-Nizâmiyye, Hindistan, hicri 1326, VIII, 351.

5 İbn Hacer, VIII, 352; Birışık, Abdülhamit, "KATÂDE b. DÎÂME", *DİA*, 2002, XXV, 22.

6 İbn Sa'd, Ebu Abdillâh Muhammed (Thk. Muhammed Abdulkadir Atâ), *et-Tabakâtu'l-Kubrâ*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1190, VII, 171, 172; Zehebî, Şemsuddin, *Tezkîratu'l-Huffâz*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1998, I, 92, 93.

ifade etmiştir: “Bir muhaddise hiçbir zaman bana tekrar et demedim ve kulakla-
rım ile duyduğum bir şey yoktur ki onu ezberlemeyeyim.”⁷

Katâde, ilminin derinliğine ve hafızasının kuvvetine rağmen cerhten sâlim ola-
mamıştır. Onun kaderden söz ettiği sonradan bu görüşünden döndüğü söylenmiş-
tir. Tedlisle itham edilmiş⁸ olmasına rağmen hadiste hüccet kabul edilmiş olması⁹
onunla ilgili bir güven probleminin bulunmadığını göstermektedir.¹⁰

Katâde'nin vefat tarihi ve yeri konusunda farklı görüşler ileri sürülmüştür.
Çoğunlukla hicri 117 yılında Vasıt'ta vefat ettiği söylene de,¹¹ El-Esma'î, onun
Basra'da vefat ettiğini ileri sürmüştür. Onun 118 yılında 57 yaşında vefat ettiğini
söyleyenler de olmuştur.¹²

Eserleri:

- Dâvudî, onun bir tefsirinin olduğunu bunu kendisinden Şeybân bin Abdir-
rahman et-Temîmî'nin rivayet ettiğini söylemiştir.¹³ Bu eserin günümüze
ulaşır ulaşmadığı bilinmemektedir.¹⁴
- Tanıtımını yaptığımız kitap olan *Kitâbu'n-Nâsîh ve'l-Mensûh* da aynı şe-
kilde onun eseridir.

Kitâbu'n-Nâsîh ve'l-Mensûh Adlı Eseri

Muhakkik, kitabın önsözünde, tahkik ettiği kitabın önsözü olmadığı için, söz
konusu önsözü aynı zamanda kitap için de birer önsöz mahiyetinde olduğunu
belirtmektedir. Önsözde öncelikle nesih kavramı üzerinde durmaktadır. ‘Neshin
Sözlük ve Terim Anlamı’, ‘Neshin Gerçekleştiği Yerler’, ‘Nesih ile Bedâ Ara-
sındaki Fark’, ‘Nesih ile Tahsis Arasındaki Fark’ ve ‘Nesih İlminin Faziletleri’
önsözde yer verilen başlıklardır.

Muhakkik bundan sonraki bölümde nesih konusunda çalışmaları olan müellif-
lere ait uzun bir liste vermektedir. Kronolojik sıraya göre verilen listede nesih ko-
nusunda çalışmaları bulunan yaklaşık yetmiş müellif yer almaktadır.¹⁵ Söz konusu
listede Katâde'nin tanıtımını yaptığımız eseri, Ata bin Müslim, (v. 115 h.) den

7 İbn Hacer, VIII, 354.

8 Tedlis; râvinin görüşmüş olduğu kimseden işitmediği halde işittiği ya da aynı asırda yaşayan birisiyle
görüşmediği halde görüştüğü zanmını uyandıracak şekilde rivayette bulunmasıdır.

9 Zehebî, I, 93.

10 Birşık, a.g.m, 22.

11 Birşık, a.g.m, 22.

12 İbn Sa'd, VII, 173.

13 *Tabakâtu'l-Müfessirîn*, 2/43.

14 Birşık, a.g.m, 23.

15 Söz konusu liste kitabın 10-16. Sayfaları arasında yer almaktadır.

sonra ikinci sırada yer almaktadır. Verilen uzun listeden sonra Nâsîh ve Mensûh Konusunu Çalışan Çağdaş Müellifler ve eserlerine de yer verilmektedir.

Kitabın bundan sonraki başlığı ‘Katâde bin Diâme ve Kitabı’ şeklindedir. Muhakkik bu bölümde öncelikle Katâde bin Diâme’nin biyografisine yer vermektedir.¹⁶ Sonrasında ise Katâde bin Diâme’ye nispet edilen, tanıtımını yaptığımız *Kitâbu’n-Nâsîh ve’l-Mensûh* adlı eseri hakkında bilgi vermektedir. Muhakkik, Katâde’nin nâsîh ve mensûh ile alakalı bir kitap telif ettiğini ihtimalden uzak görmekle birlikte, birçok müellifin ondan yaptığı nakillerin söz konusu kitabın Katâde’nin görüşlerinin sonraki dönemde bir araya getirilmiş hali olduğu ile ilgili şüpheleri ortadan kaldırdığını belirtmektedir. Bu görüşünü İslâm âlimlerinin, kitapların tasnif işinin hicri ikinci asrın ortalarında başladığı, şeklindeki ortak kanaatleriyle gerekçelendirmektedir.¹⁷ Muhakkikin bu konuda son söylediği; yayınladığı metnin, şeyhinden duyduklarını tedvin eden Hemmâm bin Yahya’nın rivayetiyle geldiği ve bu rivayetlerin daha sonra konu ile ilgili musanniflerin itimat ettikleri kitaplar olarak anıldığıdır.¹⁸

Kitabın el yazmasıyla ilgili olarak da şunları söylemektedir: Yeni ve iyi bir nüshadır. Alışılmış hatla yazılmış ve içinde bazı şekiller (harekeler) vardır. Paragraf başları kırmızı ile yazılmıştır. Söz konusu nüsha **Dâru’l-Kutubi’z-Zâhiriyye**’de 7899 sayılı grupta muhafaza edilmektedir.¹⁹ Bu arada el yazmanın bir sureti de kitaba eklenmiştir.²⁰

Tahkik yöntemi olarak, Kur’ân ayetlerini parantez içerisine, kendi eklediklerini ise köşeli paranteze almıştır. Meşhur şahsiyetleri kısaca tanıtmış, detaylı bilgiler için referanslar vermiştir. Kitabı belgelendirmek için Mekki ve en-Nuhhas’ın kitaplarında vermiş oldukları Katâde’nin sözlerine sık sık işaret etmiştir.

Tahkik yönteminden sonra Muhakkik, Katâde’nin kitabını aktarmaktadır. Kitabı aktaran raviler sondan başa doğru şu şekildedir:

1. Ebu’l-Harem Mekki bin Abdirrahman bin Said bin Atik.
2. el-Hâfız Şeyhu’l-İslâm Fâhru’l-Enâm Cemâlu’l-Huffâz Ebu Tâhir Ahmed bin Muhammed bin Ahmed bin Muhammed bin İbrahim bin Sulfe es-Selefi el-Esbehâni.
3. Eş-Şeyh Ebu Huseyin el-Mubârek bin Abdulcebbâr bin Ahmed es-Sayrafi.
4. Ebu Tâhir Muhammed bin Ali bin Yusuf bin el-Allâf.

16 Söz konusu bilgiler sayfa 18-22 arasında yer almaktadır.

17 Bkz. s. 23.

18 Bkz. s. 23.

19 Bkz. s. 24.

20 Resimler için bkz. s. 25-29.

5. Ebu Bekir Ahmed bin Cafer İbn Muhammed bin Silm el-Huttelî.
6. Ebu Halife el-Fadl bin el-Habbâb el-Cumahiy.
7. Muhammed bin Kesîr el-Abdî.
8. Hemmâm bin Yahya.

Kitabın bundan sonraki kısmında Katâde'nin Kur'ân-ı Kerîm'in nâsîh ve mensûh ayetleri ile ilgili görüşleri yer almaktadır. Bu anlamda ilk olarak Bakara suresindeki ayetler ele alınmıştır. En uzun sûre olması ve Medine dönemine ait olması, doğal olarak en fazla üzerinde durduğu sure, Bakara suresi olmuştur. Bakara suresini sırasıyla şu sureler takip etmiştir: Âl-i İmrân, Nisâ, Mâide, En'âm, Enfâl, Tevbe, Nahıl, İsrâ, Ankebût, Câsiye, Ahkâf, Muhammed, Mücâdele, Haşr, Mumtehine ve Muzzemmil.

Bundan sonra 'Kur'ân'daki Medenî Sureler' başlığı yer almaktadır. Söz konusu başlığın altında şu surelerin isimleri yer almaktadır: Bakara, Âl-i İmrân, Nisâ, Mâide, Enfâl, Berâe (Tevbe), Ra'd, Nahl, Hicr, Nûr, Ahzâb, Muhammed, Fetih, Hucurât, Rahmân, Hadîd'den (يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ لِمَ تُحَرِّمُ مَا أَحَلَّ اللَّهُ لَكَ) / Ey Peygamber! Allah'ın sana helal kıldığın niçin haram kılıyorsun?²¹ kadar ki on sûre (Mücâdel, Haşr, Mumtehine, Saff, Cuma, Münâfikûn, Teğâbûn, Talâk, Tahrîm), Zilzâl ve Nasr sureleri Medenî, Kur'ân'ın diğer sûreleri ise Mekki'dir.

Medenî olan surelerin isimlerinden sonra Katâde'nin talabesi Hemmâm'dan, onun Kelbî'den, onun da Ebu Salih'ten rivayetle Kur'ân'da ilk inen ayetlerin Alak suresinin başındaki ayetler olduğu, Katâde'nin de aynı görüşte olduğu, sonra Kalem ya da Müddessir suresinin ilk üç ayetlerinin indirildiği nakledilmiş, son olarak da İbn Abbas'tan yapılan bir nakille; Kur'ân'ın bir bütün olarak dünya semasına indirildiği sonra da üçer, beşer, daha az, ya da daha çok olarak taksit taksit yeryüzüne indirildiği belirtilmiştir. Allah'a hamd, Peygambere (s.a.s.) salavatla kitap nihayetlendirilmiştir.

Ele aldığı ayetler dikkate alındığında yazarın nesih ile ilgili teorik tartışmalara girmedığı, sadece birbirlerini neshettiğini düşündüğü ayetleri ele aldığı görülür. İlgili ayetler dikkatle incelendiğinde Katâde b. Diâme'nin o zamanın anlayışına uygun olarak nesih kavramını fıkıh usulündeki teknik anlamını aşan bir kavramsal çerçevede gördüğü, âmın tahsisi, mutlakın takyidi, mücmel, müphemîn beyanı ve istisna gibi durumları da bu kapsamda düşündüğü anlaşılmaktadır.²²

Kitabın ismi, her ne kadar sadece Kur'ân'nın nâsîh ve mensûhu ile ilgili çağrışımı yapsa da, Mescid-i Aksa'ya yönelmeyi emreden herhangi bir ayetin olmama-

21 Tahrîm, 66/1.

22 Bu dönemdeki nesih anlayışı için bkz. Şimşek, Sait, Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri, Beyan Yayınları, İstanbul, 2012, I, 137, 138; Koca, Ferhat, "Nesih", *DİA*, 2006, XXXII, 582, 583.

sına rağmen, Mescid-i Haram'a yönelmeyi emreden ayetlerin mevzu bahis edilmiş olması, yazarın neshi Kitapla sınırlı tutmadığını, Sünnet'i nesheden ayetleri de bu kapsamda düşündüğünü söyleyebiliriz.

Kitap, muhakkikin yararlandığı eserlerin listesi (bibliyografya) ile son bulmaktadır.

Kaynakça

- el-Bustî**, Muhammed bin Hibbân, (Marzuk Ali İbrahim), *Meşâhîr-u Ulemâi'l-Emsâr*, Dâru'l-Vefâ, Mansûre, 1991.
- es-Sem'ânî**, Abdulkerim b. Muhammed, (Thk. Abdurrahman b. Yahya el-Muallimî ve dgr.), *el-Ensâb*, Meclis-u Dâireti'l-Meârifî'l-Osmâniyye, Haydarabat, 1962.
- İbn Hacer**, el-Askalânî, *Tehzîbu't-Tehzîb*, Matbaatu Dâirati'l-Meârif en-Nizâmiyye, Hindistan, hicri 1326.
- İbn Kuteybe**, Ebu Muhammed ed-Dineverî, (Thk. Servet Akâşe) *El-Meârif*, el-Heyetu'l-Mısriyye, Kahire, 1992.
- İbn Sa'd**, Ebu Abdillâh Muhammed (Thk. Muhammed Abdulkadir Atâ), *Et-Tabakâtu'l-Kubrâ*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1190.
- Koca**, Ferhat, "Nesih", *DİA*, 2006.
- Şimşek**, Sait, Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri, Beyan Yayınları, İstanbul, 2012.
- Zehebî**, Şemsuddin, *Tezkiratu'l-Huffâz*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1998.

